

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

TÉZISEK

Schiller Katalin

A piacozási szokások gazdasági antropológiája a mai Mexikóban.

Totonák női munka Papantlánban.

Esettanulmány

Történelemtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Dr. Sonkoly Gábor, MTA doktora

Európai Etnológia Program

Vezetője: Dr. Mohay Tamás, CSc, habilitált doktor

A bizottság elnöke: Dr. Mohay Tamás, CSc, habilitált doktor

Opponensek: Dr. Szeljak György, PhD, Néprajzi Múzeum

Dr. Letenyei László PhD, Corvinus Egyetem

A bizottság tagjai: Dr. Deáky Zita PhD, ELTE BTK Néprajzi Intézet

Dr. Kovács Nóra, PhD, MTA TK Kisebbségkutató Intézet

Póttag: Molnár Ágnes, PhD, Miskolci Egyetem

Titkár: Bali János, PhD, ELTE BTK Néprajzi Intézet

Témavezető: Dr. Sárkány Mihály PhD, Nyug. egyetemi docens

A disszertáció célja, a kutatás módszerei

Dolgozatom célkitűzése a totonák nők pénzkereső munkájának bemutatása és értelmezése volt, és azon belül a piaci kereskedelmi tevékenység vizsgálata, majd ezek beleillesztése egy tágabb gazdasági és társadalmi, valamint elméleti kontextusba.

Kutatásomat a XX. és XXI. századi antropológiai és néprajzi szakirodalom inspirálta, és adta meg azokat a szempontokat, amelyek alapján disszertációm témaköreit kialakítottam. Három fő témát tanulmányoztam, amelyeket minél több aspektusból kívántam megvizsgálni és elemezni. Ezek a következők: 1.) a mexikói piacok hálózata és dinamikája, azon belül pedig az adott piac indián árusainak aktuális helyzete, 2) a nők helye a totonák világban, a totonák nők munkája a háztartásban és főleg azon kívül, valamint a családi státusuk, továbbá ezzel összefüggésben 3.) a mai totonák család működése. E három téma pedig úgy érthető meg, ha egy tágabb keretbe illesztem be, abba a keretbe, amely a modernizációs folyamatok hatásaként képződött a mai Latin-Amerikában, és ezek a folyamatok Mexikóban az 1950-es években kezdődtek el.

Számos kérdésfelvetéssel már korábbi kutatások is foglalkoztak, ezek közül több valójában klasszikusnak számít. Azonban úgy gondolom, hogy az idő előrehaladtával a modernizációs folyamatok lendülete újabb változásokat hozott, amelyek újabb kérdéseket vetnek fel, és amelyek többféle aspektusból szemlélve újabb felismerésekre vezetnek. A modernizációs folyamatok új lendületére példa a közoktatás 1990-es évektől kezdődő megjelenése és tömegessé válása, valamint a fizetett női munka terjedése.

A hosszú, állomásozó terepmunkámat nagyban segítették azok a lehetőségek, amelyekkel több ízben is visszatérhettem terepemre, és az említett folyamatokat tízéves időintervallumban tudtam megfigyelni. A szakirodalom feldolgozása (ami a Bevezető fejezetekben található) segített abban, hogy émikus nézőpontom mellé az étikus nézőpontot is hozzátegyem.

Kutatásom legelején még úgy gondoltam, hogy a piac megfigyelése elég lesz a női munka részleteinek megértéséhez, de a résztvevő megfigyelés közben azt tapasztaltam, hogy a női munka hátterének megismeréséhez elengedhetetlen a család és a család közvetlen környezetének a megfigyelése is. Így már kutatásom kezdeti szakaszán górcső alá vettem a család fogalomkörébe vonható jelenségeket, amelyek elvezettek La Guásima falu közösségéhez, valamint a faluban működő iskolákhoz, a kormány támogatási programjához és az indián falvakat Mexikó szerte érintő migrációhoz is. Mindezek a jelenségek képezik a női munka hátterét.

Mint említettem, számos mexikói kutató is tanulmányozza a totonákokat,¹ a női munkát és a család helyzetét, mégis úgy érzem sikerült olyan eredményekre jutnom, amelyekre ezek a tudósok nem, mert vizsgálatuk során a témáimat csak részben érintették, mert más témákat helyeztek előtérbe, vagy vizsgálatukat már évekkel ezelőtt, bizonyos jelenségek felmerülése

¹ Mexikóiak mellett magyar kutatók is tanulmányozták a totonákokat, azonban ők főleg vallási kérdésekre és hagyományokra fókuszáltak. Például LAMMEL Annamária – NEMES Csaba: *Az Istenanyák indiánjai*. Egy szubtrópusi indián kultúra. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. A Boglár Lajos és Kézdi Nagy Géza által szerkesztett *Artes Populares* 15. számát teljes egészében a totonák kultúrájának szentelték. Továbbá LAMMEL Annamária: Az ismeretek koncentrikus szerveződése a totonák indiánoknál. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* XVI (1991), 77-90. Uő: Naturaleza totonaca: Percepción, representación y gestión. In: *Cuadrante* (San Luis Potosí), 1993, 11-12: 117-127. Uő: A szél színei és a szívárvány hangja: a klíma reprezentációja a totonák indiánok (Mexikó) között. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* XX (2001), 255-272. Összefoglalóan: Kézdi Nagy Géza: Totonákok, a három szív népe. In: KÉZDI NAGY Géza (szerk.) 2003: *A világ népei*. Kolombusz Humán Gimnázium. Etyek-Botpuszta, pp. 158-176.

előtt végezték, így nem is juthattak ugyanazokra a következtetésekre, mint én, aki terepmunkám eredményeként a totonák asszonyok piacozási szokásairól teljességre törekedő képet kívántam festeni.

Hosszú, állomásozó terepmunkámat résztvevő megfigyelés módszerével végeztem három szakaszban: 2005–2006-ban, 2008-ban, valamint 2016–2017-ben. A résztvevő megfigyelés során rengeteget beszélgettem adatközlőimmal, akik befogadtak házukba, családjukba, szeretetükbe, amiért nagyon hálás vagyok nekik. A piacon 15 emberrel, 9 nővel és 6 férfival álltam közvetlen kapcsolatban. Így annak ellenére, hogy eredetileg a női munkát kívántam vizsgálni, a mintában férfiak is megjelentek, ami újabb témát és újabb szempontokat adott a kutatásnak.

A baráti beszélgetések mellett számos, főleg félig strukturált interjút, több adatközlővel pedig mélyinterjút, illetve életút interjút is készítettem.

Két ízben kérdőíves felmérést is végeztem az iskolás gyerekek között egyrészt az elvándorolt rokonokról, másrészt a gyerekek jövőképéről.

Spanyol tudásom miatt a kutatás közben nyelvi nehézségeim nem voltak. Az általam vizsgált közösségekben egyre kevesebben beszélnek a totonák nyelvet, míg a spanyol egyre többen. Így velem mindenki spanyolul beszélt, és ha egymás között totonákul beszéltek, a beszélgetés után szívesen lefordították nekem, hogy miről volt szó.

A totonák indiánok

A totonákok történetének a mai helyzet szempontjából elengedhetetlen összefoglalását az 5. fejezetben végeztem el.

A totonákok egy nagy múlttal rendelkező indián² népcsoport. Ők voltak azok, akikkel a Mexikóba elsőként érkező spanyolok 1519-ben találkoztak. A két népcsoport közti viszonyról spanyol krónikák számolnak be, valamint a XVI. században bőséges leírásokat kapunk mind Bernardino de Sahagún³, mind Juan de Torquemada⁴ tollából. A totonákok kultikus központja a XVI. század elején Cempoala volt, amelyet a spanyolok később leromboltak, emiatt ma a legnagyobb régészeti látványosságuk a kutatási terepemhez közel fekvő El Tajín városa, amely a leírások szerint a VIII. században élte virágkorát.

A totonákok Totonacapan őshonos lakosai, mely terület a gyarmatok alatt korábbi méretét tekintve leszűkült, és ma Veracruz, Puebla és Hidalgo államok egy részén terül el. Lecsökkent a lakosság száma is a korábbiakhoz képest. A XVIII. század folyamán pedig növekedésnek indult, és 2015-ben a hivatalos adatok szerint 267.635 főt számlált.⁵

Kutatásomat a Veracruz állam északi részén fekvő Papantla de Olarte városában végeztem. A veracruzai terület két részre tagolódik földrajzilag: a hegyvidékre és a tengerparti síkságra.

² Az indián az amerikai őslakos megnevezése, amely spanyol jogi kategóriaként jelent meg a XVIII. században. Ma már nem használatos jogi szakkifejezésként, és jelentése is sokat változott attól függően, hogy milyen kontextusba kerül. A köznyelv az őslakosok leszármazottjaira vonatkoztatja, akik falvakban élnek és indián nyelven beszélnek és/vagy indián kulturális mintákat mutatnak, azonban napjainkban sokan városban laknak, és nem beszélnek őseik nyelvét, így a kifejezés végülis olyan emberekre vonatkozik, akiket vagy mások tartanak indiánnak, vagy ők maguk tartják magukat annak.

³ SAHAGÚN, Fray Bernardino de 1969: *Historia general de las cosas de Nueva España*. Tomo III., libro X., Editorial Porrúa, México, [eredeti kiadás: 1540-1585.].

⁴ TORQUEMADA, Juan de 1615: *Monarquía Indiana*.

⁵ www.cuentame.inegi.org.mx

Papantla és az őt körülvevő területek a tengerparti síkságon helyezkednek el. A két területet nemcsak a felszíni formák különböztetik meg egymástól, hanem az ott élő totonákok kulturális eltérései is. A tengerparti síkság abban különbözik a hegyvidéktől, hogy míg az utóbbi jobban elzárt, elszigetelt terület volt egészen a XX. század végéig, addig a parti síkság nyitottabb volt az európai bevándorlók vagy meszticek⁶ hatásaira.

A totonák társadalom patriarchális, földműves társadalom, ahol a hagyományos családi munkamegosztási séma szerint a férfi dolgozik a földeken, míg a nő a háztartási és a ház körüli munkát végzi, és a gyerekeket neveli.

A földművelésre a gyarmatok alatt a polikultúra volt a jellemző, amelyhez a XIX. század folyamán árunövények társultak. A parti síkságon a kukorica mellett főként vaníliát termesztettek, de megjelent a dohány, a cukornád és a *chile piquín*⁷ is. Ez utóbbit több korszakban termesztették, és többször hagytak fel vele kártevők és betegségek hatására. Kutatásom területén ma újra visszatértek e chili termesztéséhez.

A parti síkságon nem találjuk meg a független Mexikóban kialakult *ejido*-rendszert, vagyis az indián közösségi földtulajdonlást. Papantla megyében általánosan a magántulajdon jellemző. A földek az elmúlt kétszáz évben elaprózódtak, amelynek három alapvető oka van: az egyik, hogy az egymást követő földosztási törvények hatására az indiánok földterülete folyamatosan lecsökkent. A másik, hogy a nagybirtok terjedése a földek felvásárlása segítségével (is) zajlott. A harmadik pedig a totonákok örökösödési szokásában keresendő: a patrilineáris öröklődés szerint a fiúgyermek egyforma részt örökölnék a családi földekből.

Mára az, akinek földje van, nagybani termesztést folytat, főleg narancsot, citromot, banánt és az említett chili paprikát termeszt. A területre a monokultúra lett a jellemző. A vaníliatermesztés a régióban 2012 körül megszűnt.

Akiknek pedig nincs földje, vagy csak egy kis parcellával rendelkezik, az fizetett munkát vállal, és azzal tartja el a családját. Általában egy ember többféle munkát végez. Van, aki napszámosnak áll, és közben lehetőség szerint államilag támogatott építkezéseken dolgozik, más boltot nyit a faluban, és kis parcelláját műveli, vagy a közeli kisvárosba Papantlába (vagy Poza Ricába) jár dolgozni. Van, aki katonának, rendőr áll, és többen taxiznak is. És egyre többen választják a migrációt, vagyis azt, hogy nagyvárosba költöznek, és ott próbálnak szerencsét. Az ilyen esetekben a családi munkamegosztás hasonló a korábbi sémához: a férfi a családfő, és ő tartja el a családot, míg az asszony a házkörüli munkát végzi, és gyerekeket nevel. Emellett a térségben többen a papantlai piacokra járnak kofaként dolgozni. Ez viszont főleg nőkre jellemző tevékenység. Hogy miért járnak a nők a kisvárosba dolgozni, és hogyan zajlik a piaci kereskedelem, azt a VII. fejezetben taglalom. Ez a fejezet, valamint az azt megelőző és követő fejezetek tárgyalják a bevezetésben említett témákat, itt mutatom be terepmunkám eredményeit részletesen.

⁶A mesztic szó indián és európai keveréket jelent, azonban a mexikói nemzetállam a helyi diskurzusok alapján mesztic lakosságból áll. A meszticcé válást pedig kulturális alapon fogják fel, így mindenki mesztic, aki a mexikói nemzet részét képezi. Vagyis az mesztic, aki nem indián.

⁷A nálunk is ismert aprószemű, piros, chili paprika.

A kutatás eredményei

A piaci árusítás egyéni okai

Kutatásomat Papantla Juárez piaca mellett, a *Reforma* síkatorban dolgozó *tinerák* között végeztem. A *tinera* egy papantlai kifejezés, amely összetett jelentéssel bír: nemcsak egyszerű kofát jelent, hanem totonák vándor vagy mozgó árust. A jelentés alapja az a városi közfelfogás, miszerint a *tinerák* földműves asszonyok, akik a férjük, családjuk által termesztett növényeket árusítják. De valójában a *tinerák* nem földdel rendelkező parasztok, hanem viszonteladók, akik az árújukat kistermelőktől vásárolják, és a piacon értékesítik.

Miért végzik a *tinerák* ezt a tevékenységet? A szükség készíti őket arra, hogy a piacon dolgozzanak. Ugyanis ők mindnyájan egyedülálló nők, akik bevételeikkel különböző társadalmi helyzetben különbözőképpen segítik családjukat. A hajadonok kevés jövedelemmel rendelkező szüleiket segítik, az elváltak (elhagyott asszonyok) és az özvegyek gyermekeiket és saját magukat próbálják eltartani, vagyis családfői szerepet vállalnak fel. A női munka olyan példái ezek, ahol a hagyományos, patriarchális munkamegosztási séma felborul, és a nők férfi szerepbe kénytelenek belépni.

Értekezésemben részletesen foglalkozom minden *tinera* életútjával, azzal, hogy hogyan és miért kezdett el a piacon árusítani, valamint azzal, hogy miért pont ez a munka a legkézenfekvőbb a nők számára. A válaszokat a következőképpen lehet összefoglalni: a totonák női kereskedelem hosszú múltra nyúlik vissza.⁸ Egyrészt, mivel a totonákok a XIX. századtól kezdve árunövényekkel is kereskedtek – például vaníliával –, a terményeket a városba kellett szállítaniuk, hogy ott vagy mesztic kereskedőknek adják el, vagy a heti/havi vásárokon értékesítsék. Ezt a tevékenységet férfiak végezték. Azonban sok esetben elkísérte őket feleségük is, aki a saját maga által nevelt csirkét vagy más baromfit adott el. Ez női feladat volt. Miközben a nagy bevételt jelentő üzletet a férfiak kötötték a mesztic kereskedőkkel, az asszonyok körbementek a városon, és házaltak a csirkével vagy a konyhakerti növényekkel. Másrészt, minden *tinera* a munkavégzés módozatait, a kereskedés fortélyait idősebb nőrokonától tanulta meg, vagyis a piaci árusításnak van közvetlen előzménye, és nem idegen tevékenység a totonák nők számára, hanem szükség esetén ez egy hagyományos módszer plusz jövedelemszerzésre.

A város és a tinerák

A történeti kutatás eredményeképpen jutottam arra a következtetésre, hogy a piaci árusítás a város számára a mozgó- vagy vándorkereskedelem egy formája. Noha a heti és a havi vásárok állandó piaccá változtak, ahol vándorárusok is működtek és működnek, a városi lakosság a totonák árúkat továbbra is a vándorárusnak tekinti. A város azon területei, amelyek a történelem folyamán szabadtéri piacokká váltak, rendezetlenek, piszkosak és ellenőrizhetetlenek lettek. Emiatt a XX. század során a városvezetésben többször is felmerült e terek rendberakásának, rendezésének igénye. Ennek eredményeként épült fel Papantla *Centrójában* 1964-ben az Hidalgo piac és 1979-ben a Juárez piac. A piacok hivatalos célja a

⁸ A férfiak által végzett kereskedelem nem ismeretlen a totonákoknál. Vándorkereskedőkről már a XIX. századból vannak leírások, de valószínűsíthető, hogy korábban is léteztek. Ők magas státuszú utazók voltak, akik a kereskedelem mellett híreket is szolgáltattak, és újdonságokat mutattak be az embereknek. Azonban úgy vélem, nem ez a fajta tevékenység volt a női munka előzménye.

mozgó árusok letelepítése volt, és egy rendezettebb környezet megteremtése. Azonban a mozgó vagy vándorárusítás nem szűnt meg, mivel az 1980-as évekre több utca megtelt totonák árusokkal, akik annak ellenére, hogy a várostól a mozgó vagy vándorárus megkülönböztetést kapták, naponta érkeztek a nekik kijelölt helyre, és végeztek a piac épületén belül helyet kapó árusokhoz hasonló munkát. Így annak ellenére, hogy a város vezetősége a vándorárusítást akarta megszüntetni, az állandóvá vált, és egyre többen érkeznek azóta is naponta Papantlánban, hogy az utcán zöldséggel és gyümölccsel kereskedjenek. Ezt inkább utcai árusításnak lehet nevezni, mint vándorárusításnak, mivel az eladók nem mozognak, és mindennap a piacon tartózkodnak meghatározott időbeosztással.

A 2003-as „rendezés” után, amikor az Hidalgo piac környékéről minden totonák árúst a Juárez piac környékére telepítették át, az Hidalgo piac környékén viszonylagos „nyugalom” uralkodott. Ám 2016-os kutatásom idejére már látható volt a változás: az utcák újra benépesültek totonák árusokkal, akik egyrészt utcai árusítást folytatnak, de nem vándorárusok, másrészt újra ugyanazokat a közlekedési és egyéb problémákat okozzák, amiket a városvezetőség 2003-ban meg kívánt oldani. A totonák árusok – és főleg a nők – egyre nagyobb számú jelenléte négy dologra utal: az egyik, hogy egyre több nő szorul rá arra, hogy piaci árusítással foglalkozzon, a másik pedig, hogy viszonylagosan jó jövedelemre lehet szert tenni ezzel a munkával. A harmadik pedig az, hogy egyre nagyobb a kereslet az árujukra, hiszen egyre nagyobb a kínálat. A negyedik, hogy a női munka egyre elfogadottabb a totonák társadalomban.

A piaci árusítás

A piac dinamikáját két irányból lehet megközelíteni: szinkronikus vagy diakronikus aspektusból írható le. Diakronikusan a történeti változásokat vizsgáltam meg, amelynek eredményeit az előző fejezetben foglaltam össze. A piaci folyamatok szinkronikus dinamikáját pedig az adás-vételen keresztül értem tetten, hiszen minden gazdasági, társadalmi és kulturális folyamat az adás-vétel során megy végbe kommunikáció közben. E folyamatok kontextusát a piac mint színtér határozza meg. Úgy vélem azonban, hogy a piacon végbemenő tranzakciók valójában nem a maga teljességében mutatják a kereskedelem folyamatát, ezért értekezésemben az árura mint a piacozás „mozgatójára”, és annak útjára fókuszáltam. Mivel az áru árusokon keresztül köti össze a kistermelőket a vásárlókkal, ezért az árun keresztül lehet megfigyelni minden szereplő tevékenységét, attitűdjét, és a kereskedelmi tranzakciók részleteit (azaz a logisztikát, a pénzügyi számításokat, a befektetéseket, a bevételeket, a kiadásokat, valamint az adósságokat).

Az adás-vétel azonban nem csak és kizárólag az áruról szól. A kereskedelmi tevékenység során kapcsolatok jönnek létre árus és vásárló, árus és termelő, árus és árus között. A munka- és üzleti kapcsolatok mellett barátságok is szövődnek, amelyeket számos esetben rituális rokonsági kapcsolattal erősítenek meg. Így ezek a kapcsolatok is az árusítás kontextusát képezik.

Ugyanez vonatkozik magára a városra is, amely a piac helyszínét adja, a teret, ahol az események zajlanak. Ezért érdekes megfigyelni a totonák árusok városi térhasználati szokásait is. Azt, hogy a piacon kívül, milyen helyeken mozognak, mire használják a várost, milyen tereket tartanak vonzónak, és melyeket nem.

A kutatás eredménye alapján, a városban számukra legfontosabb hely az utca, ahol a munkavégzés zajlik, mert ezt tartják munkahelyüknek, és emiatt kötődnek hozzá. Szívesebben

tartózkodnak azonban a faluban, mint a városban. Vallási eseményeket is inkább a falujukban tartják meg, és többen azt is megfogalmazták, hogy amennyiben gyermekük venné át a piaci munkát, akkor nekik többet nem is kellene a városba utazni.

Összegezve: annak ellenére, hogy a piaci árusításnak korábban is volt gyakorlata a totonákoknál, a *tinerák* kilépnek a hagyományos munkamegosztási modellből, mert nemcsak az otthonukat és a háztartást hagyják el, hogy pénzért dolgozzanak, hanem a falujukat is. Azonban olyan értelemben nem lépnek ki a falujuk közösségéből, mint a munkamigrációt választók, mert csak ideiglenesen hagyják el a falut: napi ingázóként jelen vannak a falu életében, részt vesznek a falu minden közösségi eseményén, a közösségi munkákon és a vallási ünnepeken is.

La Guásima: a falu, mint társadalmi kontextus

A falu lakossága az elmúlt tíz évben jelentősen nőtt. A 2010-es népszámlálási adatok alapján a faluban akkor körülbelül 1000 fő élt,⁹ míg a *Prospera* nevű állami támogatási program adatai szerint 2016-ban körülbelül 1750 fő volt.¹⁰ A növekedést feltehetőleg a beköltözők okozzák, ugyanis a születésszabályzás következtében az utóbbi időben családonként csak 1–2 gyerek születik a korábbi 8–9, majd 4–5 gyerekekkel szemben.

A lakosság a már említett tevékenységekkel tartja fenn magát, és aki nem találja meg a számítását, a nagyvárosba vándorol.

Az elvándorlás pedig egyre gyakoribb és népszerűbb megélhetési forma a falu lakosai között (is). Ennek több oka lehet. Az alapvető ok a gazdasági helyzet és a termőföld hiánya. Emellett a közoktatás tömegessé válása is hatással van a migrációs kedvre. 1960-tól 1994-ig egyre több iskolát nyitottak, és ma már érettségizni is lehet a faluban (valamint a környékén is). Az igazgatókkal készült interjúk tanúsága szerint ma a fiatalok 90–95%-a kezdi meg iskolai tanulmányait, és a tanulók 98%-a érettségizik le. Tanulmányi eredményük nem kimagasló, de érettségijük érvényes az egész országban. Emiatt nagy százalékuk egy-két év után elindul rokonait követve, hogy nagyvárosokban próbáljon szerencsét.

Az elvándorlási kedvet erősíti még a média, a tévé, a rádió, a vágy valami jobb vagy több után, valamint a városokban lakó rokonok elért eredményei, illetve történetei. Emiatt a fiatalok igen kis része képzelel el a jövőjét a faluban annak ellenére, hogy kis korában még nem szeretett volna elmenni, és sajnálta, hogy valamelyik rokona távol él. Ezt a kérdőíves felmérések bizonyítják.

Az elvándorlás hat az egész falu életére, így a *tinerák* életére is. Egyrészt családjukból hiányozni fog az a családtag, az a gyerek, aki más városban él, ugyanakkor támogatni fogja édesanyját az ottani keresetéből. A legnagyobb beruházások készülnek el segítségükkel.

A *tinerák* családjában ugyanúgy, mint a falu többi lakójának családjában, a migrációban élő fiúgyerek státusza megváltozik anyagi hozzájárulásának köszönhetően: vagy rangban az apja mellé kerül, vagy akár fölé is emelkedhet a hierarchiában. Azonban autoritását családjában csak akkor tudja gyakorolni, amikor jelen van, vagyis időszakosan, ünnepek alkalmával.

⁹ www.beta.inegi.org.mx.

¹⁰ Interjú: Isabel de la Cruz.

A család változása a tinerák életében

A családszerkezet többféleképpen változik. A belső változások, mellett külső hatások is érvényesülnek. A totonákokra a patrilokális házasság jellemző, és az esküvő után a nagycsaládi modell lesz érvényes, majd a gyerekek születése után nukleáris családdá válnak, amint lehetőségük lesz saját házat építeni. Majd a gyerekek felnőnek, megházasodnak, és a körforgás újra kezdődik.

Ez a hagyományos séma azonban sérülhet, ha bármelyik családtag valamilyen okból „kiesik” vagy kilép a családból, és az csonka családdá válik. A *tinerák* is csonka családban élnek. Többnek a férje „hiányzik” a családjából, de van olyan is, akinek az édesapja már fiatal korában meghalt. A csonka család így valójában a szülei családja volt, ezért ő hajadonként kezdett el dolgozni, és a bevétele a szülői család kasszájához járult hozzá.

A férj nélküli csonka családokban a *tineráknak* családfőként kell helytállniuk: el kell tartaniuk a családjukat. Ugyanakkor valójában egyik *tinera* sem maradt teljesen egyedül, mert a család valamelyik férfi tagja támogatja. Az általam megismert esetekben az asszony bátyja töltötte be ezt a szerepet. Egyik példában a legidősebb báty segített mind a visszaköltözésben, mind pedig a család fenntartásában, főként nagy költségek esetén nyújtott segítséget, bár az asszony a piaci munkával is folyamatosan kereste a pénzt. Aztán az asszony fiúgyermeké felnőtté vált, megházasodott és szemben lánytestvéreivel – akik mind Mexikóvárosba mentek dolgozni – a faluban és a szülői házban maradt. És amikor gyerekei születtek, a családszerkezet átalakult, mivel a család magja ettől kezdve ez a fiú és felesége, valamint gyerekei lettek. Így az anya, a *tinera*, csak segítővé vált ebben a családban, ahol többé nem a bátyja irányított, hanem a fia. Ezért neki nem lenne szüksége a piaci munkára, ám mivel független akar maradni fiától, és mivel szüksége van a megszokott munkájára és társadalmi életére, tovább dolgozik a piacon. Ilyen helyzetben többen is vannak már.

Ám nem minden áruval történik ez meg. Van, akinek a fia is és a lánya is nagyvárosba költözik, és nem marad vele otthon senki; vagy van, akinek nincs fia, csak lánya. Egy azonban biztos: a nőket minden esetben egy férfi családtag valamilyen formában segíti. Azok, akiket például a Mexikóvárosban élő bátyjuk támogat, a támogatásból napi szinten nem profitálnak. Az ő anyagi segítségük időszakosan érkezik, viszont azzal a nagyobb beruházásokat – tévé, hűtőgép, egyéb gépek – tudják finanszírozni, miközben a napi kiadásokra elég a piacon keresett pénz. És amikor a fivér időszakosan valóban jelen van a családban, családfői szerepet lát el, vagyis autoritása van, viszont a piaci munkavégzés mikéntjébe, valamint az abból keresett pénz elköltésébe egyáltalán nem szól bele, tehát a *tinerák* vele szemben nagyfokú autonómiával rendelkeznek.

A családot érő külső hatások

A természetes, belső változások mellett külső gazdasági, társadalmi hatások is érik a családot, amelyek szerkezeti változásokat okoznak. Ilyen például a válás, a szétköltözés vagy a migráció. Ezek mellett az állam és az általa létrehozott intézmények és intézményrendszerek is befolyást gyakorolnak a modern család életére.

Az egyik ilyen intézmény az oktatási rendszer, az iskola. Az általam vizsgált régióban ma már a fiatalok gyakorlatilag 80-90%-a érettségivel rendelkezik, míg szüleik közül sokan írni, olvasni sem tudnak, vagy csak nagyon nehezen. Ez azt jelenti, hogy a gyerekek és szülők nem ugyanazokkal a kulturális ismeretekkel, kulturális értékrenddel rendelkeznek. Emellett az

iskolai oktatás az ismeretek elsajátításán keresztül hatást gyakorol a nemek közti kapcsolatokra, az elvándorlás iránti vágyra, és a totonák identitására is.

A migráció, mint említettem, a család szerkezetét is befolyásolja és meg tudja változtatni azt. Ezen kívül pedig maga a migrációs séma is megváltozott. Amíg a 2000-es évekig a családfő maga, egyedül, családját hátrahagyva indult a nagyvárosba dolgozni, és küldte haza a pénzt, addig a mai séma szerint fiatalok indulnak útnak még gyerek státuszban, vagyis család nélkül, gyakran egyedülállóan. Így a pénzt szülei családjának küldik haza, és a szülői háztartást segítik.

A másik, hogy az elvándorló fiatalok között lányok is vannak. Így a női munkavégzés, és a háztartás elhagyása a munka idejére, megszokott, elfogadott eseménnyé kezd válni.

Ugyanakkor az iskolai oktatás nehézséget is okoz a fiatalok számára, ugyanis, miközben új értékrendet tanulnak az iskolában (például, hogy a fiúk és a lányok ugyanazokat a tereket használják; a lányok sokszor jobb tanulók, mint a fiúk, és így kiemelkednek a tanulók közül, stb.), a szülei a hagyományos viselkedésmódokat, szokásokat tanítják nekik. Vagyis a lányokat feleségnek, anyának nevelik, a fiúkat pedig dolgozó, családfenntartó férjnek és apának. Ez bizonyos esetekben zavart okoz a fiatalokban, mert miközben készülnek érettséggel rendelkező felnőtt életükre, amelynek része az önmegvalósítás, a szórakozás, a fogyasztás, közben mihamarabb családot is szeretnének alapítani önállóan. Gyakran a két dolog egyszerre megvalósíthatatlan. Emiatt bizonytalanok és frusztráltak lesznek, ami pedig családi konfliktusokat is okozhat.

Ezen kívül, az állami befolyás példaként meg kell említeni az iskolai oktatásba, illetve az állami egészségügyi rendszerbe való integrációt szolgáló állami támogatási programot, a *Prospera-t*, amely anyagi támogatással segíti a szegénysorban élőket. A havonta készpénzben kiosztott juttatást nőknek osztják ki, miáltal a nőket kiemelik a társadalomból. Viszont, mivel hosszan tartó gyűlésekre kell járni, hogy a pénzt megkaphassák, a férfiak örülnek, hogy nem kell ezeken részt venniük.

A fent említett összes modernizációs jelenség hatása tehát, hogy a társadalom nagy része fizetett munkát vállal, és ha nő, akkor vagy *tinera*-munkát a piacon, vagy a férfikkal együtt nagyvárosban próbál szerencsét. A nagyvárosokból a fiatalok azonban többségében már nem térnek vissza, hanem ott alapítanak családot, és ott telepednek le. Ennek ellenére arra is van példa, hogy néhány év elteltével valaki visszatér szülőfalujába, és ott a hagyományosabb életformát választja.

További kutatási lehetőségek

Mint az előbbieken írtam erről, a kutatásom tízéves időszakában meggyőződhettem arról, hogy gyorsan módosulnak a körülmények a modernizációs folyamatok, és bennük a technológiai fejlődés következtében, ezért érdemes volna a kutatást több szálon is folytatni. Hogyan él tovább a piac és a piaci árusítás, esetleg veszít-e jelentőségéből? Hogyan változik az árusítást választók köre, melyek lesznek a választás okai, esetleg milyen egyéb jövedelemszerzési módok merülnek fel?

Tovább vizsgálható a nők és férfiak közötti munkamegosztás a családon belül. Mennyire válik általánossá a női munka, milyen életet élnek a fiatalok idősebb korunkban a nagyvárosokban, hogyan nevelik és mire tanítják ott a gyermekeiket? Hogyan éli meg a tömeges migrációt a

falu? Hogyan éli meg a születésszabályzást a falu, amikor a lakosság száma csökkenésnek indul majd?

Hogyan avatkozik be az állam a lokális körülmények alakításába, vagy milyen más urbanizációs indíttatású programok lesznek majd hatással a totonák népesség életére?

Ilyenek és ehhez hasonló kutatási kérdéseket lehet megfogalmazni, ha egy újabb kutatás tíz év távlatából tudná vizsgálni a szóban forgó régiót.

A jelölt megjelent publikációi a témában

Buscando hogar: jóvenes totonacos buscando lugar para establecerse. In: *ACTA HISPANICA – ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS DE ATTILA JÓZSEF*. No. 23. 2018. pp. 325-339.

Az iskolai oktatás hatása a családi szokásokra: Egy mexikói példa. In: Mohay Tamás (szerk.): *Nemzedék, szerep, érték: családi kapcsolatok, szokásrend és értékvtáltások történeti alakulása a 20. században*. Budapest, ELTE BTK Néprajzi Intézet, 2016., pp. 337-352.

Kapcsolatok egy mexikói piacon. In: Schiller Katalin – Tóth-Kirzsa Fruzsina (szerk.): *Mwomboko: Köszöntő kötet Sárkány Mihály 70. születésnapjára*. Budapest, ELTE BTK Néprajzi Intézet – MAKAT, 2014, pp. 11-23.

A családszerkezet változása az új évezred elején: Egy totonák példa. In: Komor Judit – Schiller Katalin (szerk.): *Utak, technikák, hagyományok. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Európai Etnológia program doktoranduszainak műhelykiadványa*. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2014. pp. 145-166.

Egy utca, amely kultúrákat köt össze. In: Szász Antónia – Kirzsa Fruzsina (szerk.): *Kultúrakutatás és narratíva: Tanulmánykötet A. Gergely András tiszteletére 60. születésnapja alkalmából*. Budapest, L'Harmattan Kiadó _ MAKAT, 2013, pp. 287-295.